

O JEZIKU RUDOLFA ŠTAJNERA (I)

Zašto delo Rudolfa Štajnera i njegov prikaz antropozofije javno nalaze tako malo razumevanja, s obzirom na te ipak opšte zapažene društvene inicijative koje su pokrenute kroz antropozofiju? Da li je to možda pitanje forme prikaza, dakle jezika Rudolfa Štajnera koji izgleda neobično? Da Rudolf Štajner ima sasvim posebnu vrstu jezika, vođenja misli i stila, pada u oči – više ili manje svesno – mnogim ljudima koji ga čitaju prvi put. I mnogi osećaju da njegov stil smeta i koči razumevanje, da je mučan, zastareo i neprikladan, pa oni ubrzo ostavljaju tu lektiru. U sledećem nizu od sedam eseja autorka hoće da obradi poseban karakter ovog osobitog stila i da pojasnji, da u njemu dolazi do izraza metodski konsekventna forma za podesan prikaz spiritualnih saznanja.

'Kada bi sve to samo kraće bilo rečeno!'

Da li se jezik Rudolfa Štajnera danas još može razumeti?

Martina Maria Sam

U jesen 2001. pojavila se knjiga Rudolfa Štajnera 'Tajna nauka u skici' – na 'modernom nemačkom'. Napisana, možda bi trebalo bolje reći: prevedena je nova verzija 'Tajne nauke' od strane Edit Atinger (Edith Attinger), jedne švajcarske valdorf-majke. U uvodu ona navodi šta ju je pokrenulo na to: ona bi htela da „značajno delo u mojoj modernoj verziji učinim pristupačnim široj publici“, da bi time „saznanja Rudolfa Štajnera koja važe još i danas potpomogla pravo razumevanje čovekovog razvoja i naše planete“¹

Ona priča kako je njoj samoj išlo sa tom lektirom: Ona je imala „nešto muke [...], da sledi Štajnerov osoben i malo zastareli jezički potez, istovremeno se osećala „privučena Štajnerovim dubokim znanjem [...], ali je bila skoro bespomoćna u vezi sa njegovom jezičkom osobenošću“. Zbog toga je počela – „prvobitno pre svega, da bi stvarno razumela Štajnera, najpre malo ljuta, zatim sa narastajućim oduševljenjem i predanošću – da njegov višeslojni tekst 'prevodi' rečenicu po rečenicu na jedan današnjim čitaocima više razumljiv nemački jezik“.

Ta izvođenja Edit Atinger su simptomatična za jedan pogled koji danas zastupa niz ljudi, koji su zainteresovani za saznanja Rudolfa Štajnera, ali se osećaju odbijeni od njegovog jezika. Oni žele sebi nova izdanja njegovih knjiga, u kojima bi u izvesnom smislu trebalo da bude ponovo data 'esencija', najvažniji iskazi u skraćenoj i jezički modernizovanoj formi. Želi se sadržaj, ne pak forma, odelo, koje se smatra zastarem ili ne sasvim uspelim.

Iritacije prema stilu Rudolfa Štajnera

Jedan moj profesor kojeg veoma cenim, sa kojim sam vodila duge razgovore o antropozofiji, jednom je to ovako formulisao: „Znate li, ja sam uvek iznova pokušavao da čitam Štajnera..., ali tu mi se stalno ispreči na putu moje filozofsko predznanje.“ Iz njegovih daljih izvođenja razabrala sam da je on

hteo time da kaže: 'Ko ima mnogo filozofskog obrazovanja kao ja, taj ne može da izđe na kraj sa ovim pojmovno toliko difuznim jezikom.'

U jednom komentaru u časopisu 'Tri' ('Die Drei') (br. 2/2002) koji je izazvao posebnu pažnju, objasnio je hamburški publicista Wolfgang Miler-El Abd, zašto po njegovom mišljenju antropozofija zapravo ne bi bila naučna. Bez eksplicitnog ualaženja u Štajnerov jezički stil, on opisuje neke doživljaje pri čitanju Štajnerovog dela, na primer 'Tajne nauke': „Da li mi ovde upoznajemo Štajnerov svet ili svet? [...] U osnovi tu je dugi niz opisa i saopštenja, delimično ilustrovano poređenjem, delimično prilično neposredno, u svakom slučaju bez čvrsto argumentovanog zaključivanja.“² „Ostanimo pri tome, da bi neki naučni prikaz morao da ponudi druge forme proveravanja“. „Tako pred sobom gledamo upečatljivu duhovnu panoramu – ali ne naučni prikaz.“ U odnosu na knjigu 'Mistika u rađanju duhovnog života novog doba' on konstatiše: „U osnovi su to predavanja o Štajneru, Štajneru i još jednom Štajneru.“³ Pri čitanju lektire zapisanih predavanja on zapaža „gotovo beskrajno odstojanje između mudrog učitelja i začuđenog slušaoca“.⁴ Konačno navedimo iz njegovog eseja još jedan iskaz vredan pominjanja, koji daje obaveštenje o tome, u kakvoj literarnoj formi bi za njega bili podnošljivi Štajnerovi saopšteni sadržaji: „Bilo bi to već mnogo, ako bi nam ove perspektive najpre bile pristupačne na drugi način, takoreći kao poetski tekst. Kada se međutim postave pojmovni zahtevi, tome se mora prići na krajnje neugodan način.“⁵

U jednoj replici na izvođenja Miler-El Abda psihanalitičar Peter Petersen navodi svoje razloge za njemu ponekad „nepodnošljiv jezik“ R. Štajnera: s jedne strane njegova vezanost za stil iz mladosti – dakle vremenska zavisnost jezika – s druge strane da on hoće da bude poetičan – a ipak je nastanjen daleko od današnje poezije“.⁶

Istoričar umetnosti Beat Vis se u svojoj 1996. god. objavljenoj knjizi 'Volja za umetnost', u kojoj se nalazi poglavje sa naslovom 'Geteanum. Metamorfoze jedne pesme', izražava o Štajnerovom jeziku na sledeći način: „Štajnerovim napisanim predavanjima nedostaje život karizmatičnog govora, reči leže na papiru kao sasušeno lišće koje je vetar rasuo po putu. Iza usiljenog preobilja rečenica veoma teško se otkriva poruka neposvećenom čitaocu. Štajnerov jezik ostaje evokacija; njegov zadatak je da dozove istinu, da bi nestao u svetlosti pred njenim pojavljinjem.“⁷

Ovi primeri novijih izjava o Štajnerovom jeziku simptomatično povezuju tačke, koje priređuju neraspoloženje mnogim današnjim čitaocima. Njegov stil se smatra kao osoben i starinski, pojmovno neoštar, preusiljen ili preobilan, nedovoljno jasan – i zatim na to dolazi još jedan kvalitet, koji se ne da baš dobro shvatiti: Taj jezik ima nečeg poetičnog u sebi – što se inače ne poznaje kod tekstova sa naučnim pretenzijama – a da ipak nije okarakterisan kao 'poetičan jezik'.

Ako se pažljivost usmeri na to, kako su Štajnerovi savremenici osetili njegov stil, mi srećemo slične iskaze: Paul Kle, čija žena Lili se po predanju sina Feliksa Klea iscrpno bavila antropozofijom, izveštava u jednoj belešci u

dnevniku od 10. oktobra 1918, on čita „u toj Štajnerovoju knjizi“ [verovatno 'Teozofija']. I on se žali: „Kada bi sve to samo kraće bilo rečeno! Na deset strana. Ljudi koji pišu čitave knjige, postaju mi sve tajanstveniji.“⁸ I četiri dana kasnije stoji: „Teozofija? Posumnjao sam naročito kod opisa pojavljivanja boja. [...] Tu se radi sa sugestijom. Istini pak nije potrebna popustljivost da bi prodrla. Naravno da sam knjigu pročitao samo delimično, jer mi je zbog otrcanych mesta uskoro postala bljutava.“⁹

Rajner Marija Rilke, koji je sa Rudolfom Štajnerom kao urednik 'Magazina za književnost' 1898. bio u kontaktu pismima i njemu u ovoj povezanosti posvetio jedan primerak svoje drame 'Bez sadašnjice', piše 1926. uredniku Hansu Rajnhartu, koliko mu je žao što je ovaj dozvolio, da prva sveska časopisa 'Individualnost' počne sa otiskom jednog Štajnerovog predavanja ('Psihologija umetnosti', ICD 271): „Ja verujem da neću biti jedini koji će žaliti, što Vi hoćete da otvorite svesku sa ovim oskudno doteranim izvođenjima Rudolfa Štajnera, koja uopšte van svakog jezičkog oblika imaju svoj krajnje žalostan i nedostatan završetak.“¹⁰

Herman Hese je u februaru 1919. potpisao Rudolf Štajnerov poziv 'Nemačkom narodu i kulturnom svetu', pošto je čuo njegovo predavanje 5. februara 1919, koje je na njega ostavilo jedan „veoma dobar, ubedljiv utisak“.¹¹ 1944. god. pak izjašnjava se on u jednom pismu nepoznatom primaocu: „Dr Štajnera sam znao samo površno i više puta sam uzaludno pokušavao da čitam pojedine knjige. One su mi ostale sasvim otužne, već zbog njihovog groznog beskrvnog jezika.“¹²

Kakav buket najrazličitijih zamerki i prigovora! Jednome je stil R. Štajnera previše beskrvan, drugome previše subjektivan, neki treći nalazi samo otrcana mesta u njegovim knjigama, dok sledeći upravo naglašava njihovu osobenost, a neki dalji oseća njegov jezik kao evokaciju, kroz koju bi trebalo „dozvati istinu“.

Takođe se mogu naći i suprotni primeri. Postoje recenzije Štajnerovih knjiga od strane savremenika, koje naglašavaju upravo jasnoću jezika. Tako Maks Brot 1911: „Njegov jezik je uopšte jasniji i mirniji nego taj Blavacke, malo razvučen, ali logički raščlanjen, u osnovi neoboriv. [...] on radi u maniru nauke, ne vere.“¹³ Ili Julius Friš u svojoj recenziji za 'Pogledi na svet i život u 19. stoljeću': „Jezik ovog dela je lako shvatljiv. Nikakvi školsko-filozofski, široki pasaži ne kvare čitaocu uživanje. Prikaz je u svakom pogledu majstorski i originalan.“¹⁴ Takođe i u sadašnjosti postoji niz ljudi koje posebno dotiče Štajnerov stil.

Ovde je ipak trebalo – na simptomatički način – da najpre dođe do reči niz ličnosti koje se sve nalaze u izvesnom odnosu prema antropozofiji i/ili prema Rudolfu Štajneru ili su se nalazile i koje su sve bile najrazličitije iritirane načinom, kako Štajner svoja istraživanja obuhvata rečima. Jer ove iritacije jasno pokazuju da je Rudolf Štajner očigledno negovao jednu posebnu, neuobičajenu vrstu jezika.

U potrazi za novim jezikom

Šta je pokrenulo Rudolfa Štajnera na to, da obrazuje toliko sopstven, toliko 'osoben' stil? U čemu se sastoje, bliže posmatrano, njegove 'osobnosti'? I koje posledice proizilaze od ovih jezičkih povezivanja i stilskih osobina?

Rudolf Štajner se sam – često malo skriveno – nebrojeno puta izjasnio o svom za antropozofsku duhovnu nauku neophodnom stilu. U njegovim izvođenjima biva sasvim jasno, da je on svoj predavački stil i stil pisanja potpuno svesno izabrao i oblikovao i da ovi ni u kom slučaju nisu rezultat nedovoljnog ovladavanja jezikom, uslovjenosti tadašnjeg vremena ili zastarelosti austrijskog dijalekta.¹⁵ On je sebi bio o tome potpuno jasan, da je time barem ispaо iz akademskog konteksa svojeg vremena. Ovo potvrđuje sledeći citat iz predavanja radnicima, koji istovremeno baca prvo svetlo na to, zašto je Štajner za prikazivanje svojih duhovnonaučnih istraživačkih rezultata morao da nađe novu vrstu jezika:

„Ko hoće da priđe antropozofiji, taj mora, hteo bih da kažem, sasvim iznova da uči jezik. Jer Vi ćete videti, ako Vam bilo koji današnji učenjak nešto predaje, štaviše, sto mu gromova, to ide kao iz mašine. Drugačije je, ako Vam se nešto predaje iz antropozofije, iz duhovne nauke. Tu se neprestano moraju tražiti reči, tu se reči moraju uvek iznova unutrašnje dohvati. I posle, ako su reči obrazovane, tek se dobija pravi strah, da one u stvari nisu označile to tačno. Kod antropozofije je sasvim drugačiji odnos prema onima koji nekoga slušaju, nego što je to inače kod današnjih učenjaka. Današnji učenjaci ne vode više računa o jeziku. U antropozofiji se uvek mora voditi računa o jeziku. – Vidite, to je ono što na poseban način izlazi na videlo, kada pišem svoje knjige; tada sam ja u nekom neprestanom, hteo bih da kažem unutrašnjem nemiru, da pravilno oblikujem jezik, da ljudi takođe mogu da razumeju to što je napisano. To je nešto Novo, što se tu mora stvoriti sa jezikom. Današnji učeni ljudi jednostavno kažu da ja pišem lošim stilom, da ne pišem valjan nemački, jer su naviknuti da reči stavljaju samo tako jedne za drugim, kako to čini šivaći mehanizam. Oni ne govore iz duše. Otuda nisu naviknuti da neko svoje rečenice formira drugačije, nego što to oni čine.“¹⁶ ■

¹ Edit Atinger: 'Tajna nauka u skici' na modernom nemačkom, 2001. str. 5.

² 'Tri' br.2/2002, str. 46.

³ Isto, str. 48.

⁴ Isto, str. 51.

⁵ Isto, str. 49.

⁶ 'Tri' br. 4/2002, str. 57.

⁷ Beat Vis: *Volja za umetnost. O estetskom mentalitetu moderne*, Keln 1996, str. 143.

⁸ Paul Kle: *Dnevnići*, objavio Feliks Kle, Keln 1957, str. 387.

⁹ Isto, str. 388.

¹⁰ Ovde citirano prema Peteru Zelgu: *Sopstvena krv. Iskustvo leukemije Rajnera Marije Rilkea (I)*, u 'Geteanum' br. 26/2000, str. 536.

¹¹ Citirano prema studiji Ralfa Linharda: *Herman Hese i antropozofija*, u: 'Info 3' br. 7-8/2002, str.26.

¹² Ovo pismo je ustupila Ralfu Linhardu za njegovu studiju *Herman Hese i antropozofija* izdavačka kuća Suhrkamp.

¹³ Maks Brot: *Viši svetovi*, u: 'Pan' 16. juni 1911; ovde citirano prema *Izdanju Celokupnih Dela (ICD) Rudolfa Štajnera. Dokumentacija*, Dornah 1988, str. 37.

¹⁴ Ovaj spis se pojavio 1914, znatno proširen, pod nazivom *Zagonetke filozofije* (ICD 18). Otisak recenzije Julijusa Friša u 'Prilozi za Izdanje Celokupnih Dela Rudolfa Štajnera' br. 79-80/1983, str. 49-54. Navedeni citat nalazi se na strani 54.

¹⁵ Ipak priča Rudolf Štajner o sebi iz svojih dečačkih godina, da mu je „išlo teško [...] u svemu što je u vezi sa jezikom, takođe u nemačkom. Taj dečak je do svoje 14., 15. godine načinio najgluplje greške u nemačkom jeziku pri izradi svojih školskih zadataka; samo mu je sadržaj uvek iznova pomagao da prevaziđe brojne gramatičke i ortografske greške.“ Ovo „neobraćanje pažnje na izvesne gramatičke i ortografske odnose svog maternjeg jezika“ on sam svodi na „nedostatnu povezanost sa fizičkim životom“. On „nije imao mnogo smisla za vezu reči sa stvarima, ako bi reči retko bile izgovorene. Ali on je imao neobičan smisao za zvuk reči, za to, šta se moglo čuti kroz zvuk reči.“ Iz autobiografskog predavanja od 4. februara 1913, otštampano u 'Prilozi za Izdanje Celokupnih Dela Rudolfa Štajnera' br. 83-84/1984.

¹⁶ Predavanje od 17. marta 1923, u ICD 349, str. 94.

S nemačkog preveo Siniša Nikolić